

Iwona Sójkowska

Iwona.Sojkowska@bg.p.lodz.pl

Filip Podgórski

Filip.Podgorski@bg.p.lodz.pl

Biblioteka Politechniki Łódzkiej

ELEKTRONICZNE ŹRÓDŁA INFORMACJI NAUKOWEJ W BIBLIOTEKACH SZKÓŁ WYŻSZYCH – DOTYCHCZASOWY ROZWÓJ I PERSPEKTYWY NA PRZYSZŁOŚĆ

Abstract: The authors, relying on their own experience, present the development of electronic resources, which have become the ground for the information workshop in the Polish academic libraries during the last years. Moreover, they attempt to create the future image of information resources. The practical tools and technological solutions presented in the paper will likely cause the consolidation of the sources available and in consequence will create elaborated portals of knowledge, which will become the virtual work environment for the librarians and scientists in the future.

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, informacja naukowa, elektroniczne źródła informacji, przyszłość bibliotek i warsztatu informacyjnego

Rozwój bibliotek akademickich, jaki obserwujemy w ostatnich latach należy uznać za imponujący. Wizerunek biblioteki zmienił się pod wieloma względami, począwszy od architektury budownictwa bibliotecznego, poprzez wyposażenie wnętrz, personel podnoszący swoje kwalifikacje, aż po usługi biblioteczno-informacyjne. Realizowane są nowe projekty, wdrażane pionierskie pomysły w zakresie szeroko rozumianego funkcjonowania bibliotek, które w wielu przypadkach łączą tradycję z nowoczesnością. Te dwa aspekty bibliotekarstwa zgoła różniące się, w wielu przypadkach uzupełniają się, tworząc nową jakość i w efekcie podnoszą wartość usług bibliotecznych.

Przykładem rewolucyjnych zmian w bibliotekarstwie może być macierzysta biblioteka autorów referatu oraz zorganizowana w niej kolekcja źródeł elektronicznych. Obrazuje ona kształtowanie się warsztatu informacyjnego na przestrzeni ostatnich lat w większości polskich bibliotek uczelni technicznych.

Na współczesny warsztat bibliotek akademickich składają się, obok wydawnictw drukowanych, elektroniczne zasoby informacyjne rejestrujące artykuły z czasopism i książki, a także dziedzinowe bazy danych. Począwszy od lat 90. odgrywają one coraz ważniejszą rolę i powoli wypierają wydawnictwa drukowane. W przypadku Biblioteki Politechniki Łódzkiej (BPL) jest to spowo-

dowane m. in. profilem uczelni i dynamicznym rozwojem nauk technicznych, a także zainteresowaniami użytkowników rzadko poszukujących materiałów o wartości historycznej, których opisy są dostępne w tradycyjnych wersjach bibliografii.

Dla czytelników bibliotek technicznych przełomowe znaczenie miało pojawienie się i rozwój elektronicznych źródeł informacji i Internetu. Zapoczątkowało to dynamiczny okres zmian w funkcjonowaniu bibliotek, przede wszystkim w gromadzeniu i udostępnianiu zasobów informacji naukowej. Dzięki ciągłemu, bardzo szybkiemu rozwojowi źródła elektroniczne stały się równie pożyteczne, jak ich odpowiedniki w wersji drukowanej, a pod wieloma względami ich wartość okazała się dużo większa.

W zmieniającej się w szybkim tempie rzeczywistości należy podejmować rozważania na temat dalszego rozwoju serwisów i baz danych, aby już dziś przygotowywać środowisko bibliotekarskie do ewentualnych i nieuniknionych zmian, które nastąpią w ciągu najbliższych kilku lat. Dlatego analizując rozwój elektronicznych komercyjnych baz danych i serwisów, warto zaakcentować najważniejsze kierunki ich rozwoju oraz zastanowić się nad perspektywą przyszłego warsztatu informacyjnego.

Źródła elektroniczne w Bibliotece Politechniki Łódzkiej

Pierwsze źródła elektroniczne zostały zaprenumerowane przez Bibliotekę Politechniki Łódzkiej w 1992 r. Były to dwie serie „Current Contents: Physical, Chemical and Earth Science with Abstracts”, „Engineering Technology and Applied Science” otrzymywane w formie dyskietek, udostępnianych na wybranych komputerach. Zakup licencji użytkownika wymienionych baz zapoczątkował proces tworzenia elektronicznego warsztatu informacyjnego, który w następnych latach sukcesywnie rozbudowywano o abstraktowe bazy danych dziedzinowo odpowiadające profilowi uczelni, a następnie wielodzielnicowe serwisy pełnotekstowe. Zgromadzone zasoby umożliwiały sprawne wyszukiwanie informacji, a ich forma dostępu wydawała się wówczas najbardziej optymalna. Wzrost liczby oferowanych baz na przestrzeni lat przedstawiono w tab. 1.

Analizując historię licencjonowanych źródeł elektronicznych oraz kierując się doświadczeniami Biblioteki Politechniki Łódzkiej zbliżonymi do doświadczeń większości bibliotek akademickich w Polsce, wyodrębnić można dwa okresy, ułatwiające charakterystykę zaistniałych zmian. Ich dotychczasowy przebieg stanowi istotną podstawę do dalszych prognoz.

Etap pierwszy, obejmujący lata 90. XX w., to okres, w którym biblioteki zaprenumerowały pierwsze elektroniczne bazy danych. Miały one charakter bibliograficzny i zawierały jedynie podstawowe informacje o materiałach

źródłowych wraz z kilkoma słowami kluczowymi, które nie odzwierciedlały treści pełnego tekstu. W niewielkim stopniu zmieniły to bazy bibliograficzno-abstraktowe, w których opisy zostały wzbogacone o kilkudzaniowe streszczenia. Jednak i one nie zaspokajały oczekiwań odbiorcy, dla którego uzyskane informacje były tylko początkiem do dalszych żmudnych i długotrwałych poszukiwań pełnego tekstu dokumentu.

Tabela 1

Zasoby elektroniczne udostępniane w BPL w latach 1992–2008

Rok	Liczba źródeł
1992	2
1993	5
1994	7
1995	7
1996	11
1997	21
1998	14
1999	20
2000	20
2001	25
2002	24 + 5 pełnotekstowych
2003	31 + 5 pełnotekstowych
2004	24 + 7 pełnotekstowych
2005	25 + 6 pełnotekstowych
2006	26 + 10 pełnotekstowych
2007	33 + 10 pełnotekstowych
2008	21 + 11 pełnotekstowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych BPL.

Olbrzymim postępem w rozwoju źródeł elektronicznych i jednocześnie początkiem drugiego etapu, było pojawienie się na przełomie XX i XXI w. serwisów oferujących bezpośredni dostęp do pełnych tekstów dokumentów pierwotnych. W opinii większości naukowców dopiero one stały się w pełni wartościowym zasobem, który spełnił ich oczekiwania.

Biblioteka Politechniki Łódzkiej zakupiła pierwsze serwisy pełnotekstowe w 2001 r. Początkowo umożliwiały one dostęp tylko do artykułów z niewielkiej liczby czasopism. Wraz ze wzrostem zainteresowania czytelników nową formą dostępu do wiedzy Biblioteka PŁ powiększyła pełnotekstową kolekcję o kolejne

źródła informacji. W ciągu zaledwie kilku lat wydawcy zaczęli oferować serwisy zawierające, oprócz artykułów z czasopism, teksty referatów, opisów patentowych, norm, aktów prawnych, a także książek.

Tabela 2

Przyrost pełnotekstowych serwisów w zbiorach BPL

rok	Liczba			
	serwisów czasopism	tytułów czasopism	serwisów książek	tytułów książek
2001	4	9 420		
2002	5	4 815		
2003	5	14 361		
2004	7	17 924		
2005	6	ok. 27 000		
2006	8	ok. 27 000	2	750
2007	8	ok. 21 350	2	850
2008	8	21 767	3	1 748

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych BPL.

Ostatnie lata to okres przejściowy, w którym bazy i serwisy ulegały przemianom pod względem treściowym i formalnym. Obecnie umożliwiają one dostęp do wszystkich rodzajów dokumentów, które posiadają drukowaną postać wydawniczą. Dodatkowo poprawił się komfort ich użytkowania. Z większości baz i serwisów oferowanych przez Bibliotekę Politechniki Łódzkiej można korzystać już nie tylko w bibliotece czy w sieci uczelnianej, ale także w domu i w każdym miejscu, gdzie odbierany jest sygnał Internetu. Dzięki zastosowaniu narzędzia identyfikacyjnego wystarczy jedynie zalogować się, aby móc swobodnie korzystać z większości licencjonowanych zasobów elektronicznych udostępnianych za pośrednictwem biblioteki. W Bibliotece Politechniki Łódzkiej zastosowano zdalny dostęp oparty na autoryzacji użytkowników za pośrednictwem systemu HAN – Hidden Automatic Navigator¹, dzięki któremu pracownicy naukowcy, niezależnie od zawodowych zainteresowań i miejsca pobytu mogą odnaleźć potrzebne informacje w elektronicznych zasobach. W polskich bibliotekach akademickich dostępny jest także konkurencyjny system oparty na mechanizmie translacji uprawnień – OneLog². Spośród ankietowanych w 2007 r.

¹ Więcej informacji o systemie autoryzacji HAN można znaleźć na stronie: <http://www.hh-software.com>.

² Więcej informacji o systemie OneLog można znaleźć na stronie: <http://www.its.com.pl/index.php?s=11>. System OneLog stosuje m. in. Biblioteka Politechniki Wrocławskiej, Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego.

24 bibliotek akademickich połowa użytkowała systemy zdalnej identyfikacji czytelników³.

Nigdy wcześniej użytkownicy nie mieli tak łatwego i szybkiego dostępu do informacji o najnowszych osiągnięciach nauki.

Serwisy oferujące pełnotekstowe wersje materiałów wydają się być optymalnym rozwiązaniem w zakresie zdobywania informacji. Ich zasób, sposób organizacji, działanie i dostępność zapewniają użytkownikom komfortowe warunki do rozwoju zawodowego i wzbogacania warsztatu naukowo-badawczego. Nakłady pracy wydawców oferujących coraz bardziej rozbudowane serwisy, ze stale wzrastającą ilością materiałów różnego typu przynoszą oczekiwane efekty dla rozwoju nauki. Jednak w zdecydowanej większości są to tylko odpowiedniki materiałów opublikowanych w formie drukowanej. Treść pozostaje ta sama, zmieniała się tylko forma – z drukowanej na elektroniczną.

Przy dzisiejszym tempie postępu technologicznego, ale i społecznego otwierają się zupełnie nowe możliwości. Kształtowanie się portali społecznościowych z funkcjami samodzielnego umieszczania treści w postaci tekstu, obrazu, dźwięku, komentowania czy telefonii internetowej, pokonują bariery w komunikacji, a tym samym sprzyjają swobodnej wymianie informacji, publikacji, raportów z badań itd. Funkcje te można by wykorzystać do dalszego, dynamicznego rozwoju źródeł elektronicznych, które mogłyby zostać zaoferowane zainteresowanym naukom odbiorcom.

Efektom obserwowanych zmian i początkiem trzeciego okresu byłoby powstanie kompleksowego elektronicznego zasobu – multimedialnego portalu wiedzy, którego wartość treściowa i funkcjonalność zaspokoiłyby najbardziej wyszukane oczekiwania użytkowników.

T. Białobłocki i J. Mroz zwracają uwagę, że przy tak dynamicznym rozwoju elektronicznych mediów, obowiązujące zasady organizacji przestają wystarczać i niezbędne jest opracowanie nowych rozwiązań, które umożliwią „kompleksowe świadczenie często różniących się między sobą rozwiązań [...]”. Niemożliwe staje się ciągle nadbudowywanie dodatkowych platform, tworzonych pod każdą usługę osobno. Konieczne jest stworzenie jednego rozwiązania, które umożliwi świadczenie szerokiego wachlarza usług⁴.

W przypadku środowisk naukowych jednym z możliwych rozwiązań byłoby powstanie zaawansowanych, międzynarodowych dziedzinowych portali wiedzy, które stałyby się wirtualnymi ośrodkami badawczo-naukowymi.

Zaawansowane technologicznie, dziedzinowe portale wiedzy jako platformy skupiające oferowane do tej pory źródła elektroniczne wzbogacone zostaną dodatkowo o materiały własne naukowców i szeroko rozumiane prezentacje

³ I. S ó j k o w s k a, F. P o d g ó r s k i, *Elektroniczne źródła informacji naukowej w bibliotekach szkół wyższych*, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2008, nr 1, s. 52.

⁴ T. B i a ł o b ł o c k i i i n., *Spółeczeństwo informacyjne: istota, rozwój, wyzwania*, Warszawa 2006, s.131.

multimedialne zachowując obecną funkcjonalność, charakterystyczną dla większości portali oraz łącząc ją z funkcjonalnością portali społecznościowych.

Inicjatorami i głównymi koordynatorami przedsięwzięcia powinny pozostać firmy obecnie oferujące bibliotekom elektroniczne serwisy. Dysponują one, prawdopodobnie jako jedyne, odpowiednimi środkami, wiedzą i zasobami, by zorganizować i stworzyć tak zaawansowane narzędzie, które scali dostępne narzędzia i umożliwi swobodny przepływ wiedzy między naukowcami i wzmocni ich współpracę.

Zadaniem producentów portalu wiedzy będzie zapewnienie naukowcom narzędzia, kontrola poprawności jego działania i bieżąca rozbudowa funkcjonalności, by zapewnić jak najlepszy komfort tworzenia i użytkowania.

Będzie to platforma otwarta, której rzeczywistymi twórcami będą naukowcy korzystający z niej. To oni będą jednocześnie autorami i odbiorcami zamieszczanych treści. Od ich aktywności, kreatywności i chęci dzielenia się wiedzą uzależniony będzie poziom prezentowanych materiałów i perspektywy portalu.

Pracownicy naukowcy będą mogli na łamach portalu zamieszczać materiały zarówno dydaktyczne wzbogacone np. o filmy z przebiegu doświadczeń, prezentacje szczegółowo obrazujące dane zagadnienie, które udostępniane studentom mogłyby zastąpić np. skrypty. Drugim typem materiałów byłyby prace przyczyniające się do rozwoju nauki, którymi autorzy chcieliby podzielić się z pracownikami innych uczelni i jednostek badawczych. Upowszechnienie tego typu materiałów wpłynęłoby na popularyzację prowadzonych badań i ograniczyło dublowanie podobnych eksperymentów.

Poza pracami naukowymi portal wiedzy umożliwiłaby zamieszczanie materiałów informacyjnych o konferencjach, planowanych i realizowanych badaniach, praktycznym wykorzystaniu zrealizowanych projektów. Ogólnodostępność tych informacji umożliwi pracownikom naukowym nawiązanie współpracy między zespołami badawczymi z różnych zakątków świata, a także z instytucjami komercyjnymi reprezentującymi przemysł. Ponadto zapewni właściwszą organizację pracy, poznanie wzajemnych doświadczeń, a także lepsze wykorzystanie dotychczasowych osiągnięć innych osób.

Wszystkie dostępne materiały będą tworzyły szczegółowo skatalogowany kompleksowy zasób. Będzie można przeszukiwać go według dowolnych kryteriów, posługując się językiem naturalnym, wykorzystując jedno narzędzie scalające zarówno dostępne materiały komercyjne, jak i te zamieszczane przez samych użytkowników.

Walorem portalu poza ogólnodostępnością i bogatą, multimedialną biblioteką będą także możliwości komunikacyjne między użytkownikami. Oferowane przez portal narzędzia (czaty, fora, grupy dyskusyjne, blogi) umożliwią prowadzenie indywidualnych i grupowych rozmów, co sprawi, że w przyszłości portal stanie się wirtualnym środowiskiem pracy dostępnym dla wszystkich naukow-

ców niezależnie od osiągnięć, stopni naukowych i rzeczywistego miejsca pracy. „Przy współczesnych możliwościach komunikacji można prowadzić badania na odległość [...] To jedyna szansa na poszerzenie horyzontów, na kontakt z naukowcami z całego świata i na dostęp do laboratoriów o klasę lepszą niż nasze”⁵. Każda osoba, która podziela zainteresowania i chęć rozwoju w danej dziedzinie będzie mogła się przyłączyć i brać udział w prowadzonych pracach.

Warto zastanowić się – jaką rolę pełnić będzie akademicka biblioteka naukowa wobec portalu wiedzy? Z pewnością portal przyczyni się do uporządkowania i poszerzenia oferty biblioteki, a więc jej znaczenie wzrośnie. Z drugiej strony będzie on ogólnodostępny, zatem biblioteka może okazać się zbędna. W przypadku sprawdzenia się zaprezentowanych prognoz biblioteka, poza organizacją dostępu do serwisów i zasobów wirtualnej ksiąźnicy, ma szansę stać się we współpracy z pracownikiem naukowym, twórcą i zarazem korektorem portalu i materiałów tam zamieszczanych. Bibliotekarz będzie swego rodzaju asystentem pracownika naukowego odpowiedzialnym za materiały od strony formalnej. Przygotowany przez autora materiał będzie dostosowywał pod względem formy do potrzeb portalu, opracowywał zgodnie z normami, a następnie przysyłał do redakcji portalu w celu recenzji. Po akceptacji lub w razie nieścisłości i wymaganych poprawek, materiały będą zwracane do bibliotekarza, który po konsultacji z autorem dokona ewentualnych korekt. Jeżeli materiał został pozytywnie zaopiniowany, bibliotekarz będzie go ostatecznie redagował i umieszczał w portalu. W przypadku materiałów audiowizualnych pracownik biblioteki będzie także przygotowywał odpowiednie warunki w celu jak najlepszego zapisu planowanego eksperymentu, a następnie montował film i uzupełniał go o zalecany przez autora komentarz.

Bibliotekarz będzie także m. in. redagował i na bieżąco aktualizował informacje podawane w bazie teleadresowej pracowników, uzupełniając bądź zmieniając dane kontaktowe, przebieg pracy zawodowej, wykaz publikacji.

Zakończenie

Współcześnie funkcjonujący w polskich bibliotekach akademickich warsztat informacji naukowej oparty na źródłach elektronicznych świadczy o dużym znaczeniu nowoczesnych form dostępu do wiedzy. Rozwój źródeł, jaki dokonał się w ciągu ostatnich 20 lat pozwala przypuszczać, iż niebawem warsztat informacyjny wzbogacony zostanie o omawiany w kontekście przyszłościowym portal wiedzy. Zaprezentowany w referacie portal jest tylko prognozą zmian, jaka nasunęła się autorom, bibliotekarzom-praktykom, w wyniku ich codziennej pracy.

⁵ A. Augustyn, *Mądrzy trzydziestoletni*, „Gazeta Wyborcza” 2007, nr 34, s.10.

Obserwacja dynamicznego rozwoju elektronicznych serwisów, a także współpraca z pracownikami naukowymi uczelni przynosi refleksję, że zarówno tradycyjne rozwiązania, jak i najnowocześniejsze mają swoje miejsce i znaczenie. Historia i tradycja w bibliotekach są ważne z punktu widzenia utrwalania dorobku i uwidaczniania zmian, które doprowadziły do obecnego stanu nauki i techniki, jednak rosnące oczekiwania użytkowników wydają się być najważniejsze, ponieważ stymulują rozwój i poszukiwania coraz to nowszych rozwiązań w zakresie świadczenia usług informacyjnych.

Bibliografia

- A u g u s t y n A., *Mądrzy trzydziestoletni*, „Gazeta Wyborcza” 2007, nr 34, s. 10.
- B a b i k W., *Dostęp polskich bibliotek do światowych źródeł informacji*, EBIB „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2002, nr 2, [dostęp: 11.07.2007], <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib-sp2/babik.html>.
- B i a ł o b ł o c k i T. i i n., *Spółczesność informacyjna: istota, rozwój, wyzwania*, Warszawa 2006.
- G m i t e r e k G., *Library 2.0. Możliwości zastosowania Web 2.0 w bibliotekach polskich*, EBIB „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2007, nr 7, [dostęp: 11.07.2007], <http://www.ebib.info/2007/85/a.php?gmiterek>.
- J o n a k J. i i n., *Re: Internet – społeczne aspekty medium. Polskie konteksty i inspiracje*, Warszawa 2006.
- S ó j k o w s k a I., P o d g ó r s k i F., *Elektroniczne źródła informacji naukowej w bibliotekach szkół wyższych. Badania ankietowe*, „Zagadnienia Informatyki Naukowej” 2008, nr 1.
- W a r y h o M., *Stać na ramionach gigantów, czyli Google Scholar*, EBIB „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2005, nr 5, [dostęp: 11.07.2007], <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/weryho.php>.